

NABUR MARTINS, DE BELANGRIJKSTE GENTSE SCHILDER UIT HET MIDDEN DER 15DE EEUW

Nabur Martins wordt beschouwd als de belangrijkste Gentse schilder werkzaam omstreeks het midden van de 15de eeuw¹. Tussen 1440 en 1453 was hij de enige schilder die belangrijke opdrachten uitvoerde voor de Gentse schepe-
nen. Alhoewel hij niet de titel had, fungeerde hij in die periode quasi als stads-
schilder².

Om die reden wil Rivière³ Nabur Martins identificeren met de in 1567 door Guiccardini⁴ geroemde kunstenaar *Martino d'Holanda*. De vermelding van Guiccardini gaat eigenlijk terug op een kunstbeschrijving van 1550 door Vasari, die "*maestro Martino*" samen citeert met "*Giusto da Guanto (= Justus van Gent)*"⁵. De vereenzelviging van deze kunstenaar met Nabur Martins blijft hypothetisch.

Rivière (o.c.) licht hierbij toe dat "*le doyen de la guilde à Gand en 1450 est un certain Nabor Martins*". Deze kunsthistoricus baseert zich op het in de 19de eeuw vervalste gildeboek van de Gentse St.-Lucasgilde⁶. Verder wil Rivière de diptiek in het Musée des Beaux-Arts te Dijon met als voorstelling "St.-Lucas schildert de Maagd", die hij zonder enige reden toeschrijft aan de Gentse school, in verband brengen met Nabur Martins.

MISKENNING DOOR FALSIFICATIE

Gebaseerd op een geheugencitaat van Théodore Schellinck schreef De Busscher⁷ de muurschildering "De Geboorte van Christus" in het Gentse Groot-Vleeshuis toe aan deze kunstenaar. Hierdoor werd zijn oeuvre reeds in de vorige eeuw beoordeeld als "*van weinig belang*"⁸. Om die reden werd aan de productie van deze kunstenaar bijna geen aandacht meer besteed.

Kanunnik van den Gheyn meent ten onrechte dat deze muurschildering bijna volledig herschilderd werd door De Vigne en schrijft dan ook de geringe kwaliteit van dit werk toe aan deze restaurateur⁹. Ten onrechte vermeldt dan ook Panofsky "*... in a patois derived from the language of the Master of Flémalle, it seems safe to say that the School of Ghent... was retardataire in comparison with those of Brussels, Bruges and Louvain*".

Reeds in 1982 hadden we gesteld dat de toeschrijving van de muurschildering "De Geboorte van Christus" in het Groot Vleeshuis te Gent¹⁰ aan Nabur Martins gebaseerd is op een 19de eeuwse falsificatie. De archivaris van de St.-Martinuskerk (Ekkergem) Th. Schellinck beweerde aan De Busscher dat hij langgeleden een document daterende van 1453 gelezen had, dat door de slechte bewaringstoestand verloren was gegaan en waarin stond: "An den scil-

dere meester Nabor Martins voer eenre scilerie dewelcke hi in Onser-Vrouwe capelle (van de St.-Martinuskerk) ghemaect heeft, naer den eesch van den wercke, ghelic hi ghemaect hevet inder cappellen van den groeten vleeshuuse" Deze mystificateur kennende van verschillende Gentse uitvindingen, het feit dat hij uit het geheugen zo maar een middeleeuwse tekst kan citeren die hij lang geleden gelezen heeft, en vooral door zijn roem als vervalser van oude documenten zette er ons toe aan om de waarachtigheid van deze tekst in vraag te stellen.

Een nieuw onderzoek naar de Gentse kunst uit het midden van de 15de eeuw en vooral naar de productie van Nabur Martins blijkt dan zeker niet overbodig.

DE FAMILIE MARTINS IN HET BEGIN VAN DE 15de EEUW

Over de herkomst van Nabur Martins tasten we volledig in het duister. Gebaseerd op De Busscher (o.c.) beschouwt men hem als de zoon van Jan Martins en plaatst men zijn geboortedatum omstreeks 1404. Jan Martins was een belangrijk Gents schilder werkzaam in de eerste helft van de 15de eeuw¹¹.

Deze familie had in die periode verschillende leden, die een artistiek ambt uitoefenden. Al even belangrijk als Jan is de beeldhouwer-architect Wouter Martins¹². Ook de zilversmid Jan Martins werkzaam omstreeks 1400 bleek niet zonder enig belang te zijn¹³. In dezelfde periode was tevens de tot nog toe totaal onbekende schilder Auseel Martins werkzaam. Hij was de leermeester van de schilder Jan Lombosch¹⁴ en bezat een lijfrente bezet op een huis in de Lange Steenstraat te Gent¹⁵.

Waarschijnlijk was geen enkele van deze kunstenaars de vader van Nabur Martins.

Op 7 september 1435 werd Nabugodonosor Martins vrijmeester. Opvallend bij deze akte is het feit dat hij een hoger toegangsgeld moest betalen en de vermelding dat indien hij het geld niet kon betalen binnen de gestelde termijn, dan zou hij opgesloten worden in het gevang aan de Koornmarkt. Hij zou deze strafinrichting maar pas kunnen verlaten na betaling van 1 pond boete en de raadslaging van de zeven schepenen van de keure¹⁶.

Hij genoot niet zoals zijn zoon Lieven de voordelen van een meesterskind, of hield men bij de toetreding in het ambacht soms rekening met de vaardigheid van de kunstenaar en de opdrachten waarvoor hij in aanmerking kwam?

Als borgen voor zijn opname traden Zegher van den Esche, Rogier de Visch en Tristam van den Bossche op. Deze laatste twee waren tevens schilders. Uit deze akte blijkt dat de voornaam Nabur of Nabor een verkorting is van de officiële voornaam Nabugodonosor. Dhanens¹⁷ brengt deze naam in verband met een typische Gentse uiting van orientalisme en een voorkeur voor Oosterse elementen. Ter staving brengt ze een opvoering "Et spel van Nabugodonosor ende Olifernes" dat 96 jaar later in Gent opgevoerd werd.

DE WERKZAAMHEDEN VAN NABUR MARTINS

Op 24 april 1439 trad Martins samen met Zeghers Bolloc als borg op voor Jacob Bolloc¹⁸, Zeghers zoon. Op 12 februari 1440 (n.s. 1441) kocht Nabur Martins een riem met een zilveren beslag. Hierbij trad Jacob de Ketelboetere en Gerard Alaert op als borg¹⁹.

Tussen 1440 en 1442 lieten de Gentse schepenen van gedele hun kapel verfraaien. Jan Stasins stond in voor het timmerwerk, terwijl Naberden den schildere er schilderwerk²⁰ uitvoerde. Met de afbraak van het oud schepenhuis van gedele na 1595 verdwenen ook deze muurschilderingen²¹.

In 1442-1443 kreeg Nabur Martins de opdracht van de Gentse schepenen van de keure om de altaartafel in hun kapel te stofferen. Het was de Gentse beeldhouwer Jan Bulteel die kort voordien dit houten retabel gesneden had²².

In 1442 stond hij samen met Boudewijn Danning, Nikolaas de Corte borg voor Gerard Alaert, die van de kerkmeesters van de St.-Walburgakerk te Oudenaarde de opdracht had gekregen om de boord van twee kappen te vergulden²³. Dit contact met deze kerkmeesters wierp vruchten af. Op 28 januari 1443 (O.S. 1442) kreeg Nabur Martins een belangrijke opdracht voor de St.-Walburga te Oudenaarde toevertrouwd. Voor het hoofdaltaar van deze kerk moest hij een altaarschilderij vervaardigen²⁴. Hij beloofde dit werk voor 24 juni 1443 te voltooien. Als borg voor de schilder trad de reeds hoger vermelde kunstenaar Jacob Bolloc op. Op 8 juli 1443 was het werk nog steeds niet af. De schepenen van de keure beslisten dat het altaarschilderij moest getransporteerd worden naar Oudenaarde en dat de schilder het aldaar moest voltooien. De schilder zou hierbij een oplopende schadevergoeding betalen bij uitstel van voltooiing²⁵. Over het onderwerp en de omvang van het werk wordt verder niets vermeld. In een akte van 1460 - waarbij de Gentse schilder Klerbout Van Wittevelde zich verbond om een altaarschilderij te schilderen voor de kerk van Asper - wordt voor de luiken verwezen naar het schilderij van Nabur Martins²⁶. Hierdoor weten we dat het schilderij te Oudenaarde een drieluik was.

In 1443 was hij reeds gehuwd met jonkvrouw Elisabeth Van den Santen²⁷. Zij was de dochter van heer Jan van den Santen.

Op 28 januari 1443 trad hij op als borg voor Jacob de Ketelboetere bij diens opname als meester in de Gentse schildersgilde²⁸. Hetzelfde jaar werd hij vermeld als borg voor Pieter de Keyser²⁹. Op 17 juni 1444 erkende hij twee ponden groten schuldig te zijn aan Geertruide de Vos voor verleende diensten³⁰. Een andere belangrijke opdracht kreeg hij op 4 juli 1444 van de kerkmeesters van Lede. Voor deze kerk moest hij een O.-L.-Vrouwaltaar vervaardigen, waarbij een schilderij in de (thans verdwenen) O.-L.-Vrouwkerk aan het St.-Pietersplein te Gent als voorbeeld diende. Het contract vermeldt dat het schilderij voor de kerk te Lede gecontroleerd zal worden door leden van het Gentse schildersambacht. Deze zouden instaan voor de kwaliteit alsook voor het bedrag van het werk. Het schilderij zou afgewerkt zijn voor Pasen 1445.

Indien het werk niet op tijd geleverd werd, moest Nabur zoals gebruikelijk 6 ponden groten betalen ten voordele van de kapel van de Gentse schildersgilde³⁰.

Het schilderij voor de kerk van Lede moet te oordelen aan het bedrag een tamelijk groot werk geweest zijn. Het contract vermeld tevens dat er bladgoud moest gebruikt worden. Daar in de akte vermeld wordt dat de voorstelling betrekking heeft tot "onser Vrouwen, met 4 inghelen" neemt De Busscher (o.c.) aan dat het werk een Hemelvaart van Maria verbeeldde, wat later overgenomen werd door verschillende auteurs³².

De voorstelling van een Hemelvaart van Maria is vrij ongewoon in die periode. We treffen ze meestal in combinatie aan met de Dood van Maria. Friedländer³³ is wat te voorbarig als hij Petrus Christus' "Dood van O.-L.-Vrouw" (ca. 1460-1465), waarvan het bovenregister de "Hemelvaart van Maria" verbeeldt, als eerste voorstelling in de Vlaamse kunst noemt. Martens³⁴ wees op de verwantschappen tussen Christus' schildering en de Dood van Maria, waarvan het model toegeschreven wordt aan de Meester van Flémalle.

Beide werken gaan immers terug op een veel oudere iconografie. Het "Cabinet des dessins" van het Louvre (Parijs) bewaart een tekening van omstreeks 1400 met als voorstelling "De dood, de Hemelvaart en de Kroning van Maria". Ook hier staan de apostelen rond het sterfbed geschaard, terwijl het lichaam van Maria ten hemel gedragen wordt en waarbij ze verwelkomd wordt door haar zoon. Bovenaan op deze tekening wordt op een traditionele wijze de Kroning van Maria voorgesteld voor een zitbank met de H. Drievuldigheid.

Deze tekening bevond zich eertijds in de verzameling van Jean, hertog van Berry en heeft mogelijks gediend als ontwerp voor een muurschildering in de hertogelijke kapel³⁵. Ze is van de hand van een Vlaams kunstenaar, die te Parijs werkzaam was voor de hertog. Typisch voor deze meesters is de Italianiserende invloed, zoals we bemerken bij het Hemelvaarttafereel. Kenmerkend voor de Vlaamse kunst is het realisme, het prachtig spel van handen en hoofden, die gedeeltelijk schuil gaan. De plastische vormgeving van het rijkelijk gewadenspel roept de kunst van André Beauneveu voor ogen. Deze tekening bevestigt opnieuw de hoge kwaliteit van onze Vlaamse kunstenaars in het begin van de 15de eeuw. De Kroning van de H. Maagd zal nog een naklank vinden in de navolging van Van der Goes. Het compositieschema van de Kroning van de H. Maagd en de engelfiguren roepen direct het middenpaneel van de omstreeks 1500 te dateren triptiek met als voorstelling "De Kroning van Maria" (Londen, Buckingham Palace) voor ogen. Winkler³⁶ wijst bij dit drieluik op de Franse invloed van de engelfiguren. Merken we hier echter op dat de Mariale-tekening ouder is, dan de Franse werken van Fouquet, waarnaar de kunsthistoricus verwijst. Het is duidelijk dat De Busscher een totaal andere voorstelling voor ogen had, nl. een Hemelvaart waarbij de Maagd ten hemel gedragen wordt omringd door (vier) engelen. Deze iconografische voorstelling treffen we pas

Franco-Vlaamse school ca. 1400, De Dood, de Hemelvaart en de Kroning van O.-L.-Vrouw, Parijs, Louvre, Cabinet des dessins.

aan in het laatste kwart van de 15de eeuw³⁷ en kan dus geen betrekking hebben op de voorstelling van Nabur Martins.

We mogen stellen dat Martins tafereel een andere voorstelling van de Mariale cultus verbeeldde, waarbij de Maagd staande³⁸ of zittend³⁹ met vier engelen is afgebeeld.

Op 10 augustus 1444 kreeg Nabur Martins de opdracht een Laatste Oordeel te schilderen voor 24 schellingen groten (= 15 lb. par.) in opdracht van Lieven Sneevoet. Als voorbeeld werd het schilderij in het huis van de bakkersnering te Gent gesteld. Indien hij het werk niet tijdig kon leveren dan zou de kunstenaar 20 schellingen boete moeten betalen, wat gelijk was aan 4/5 van de volledige som van het schilderij⁴⁰. Als voorschot - om reeds het materiaal te betalen - kreeg hij acht schellingen. Het overige bedrag zou Lieven Sneevoet betalen bij de levering. Lieven Sneevoet was in die periode een vooraanstaande notabele van de stad Gent. Tussen 1443 en 1449 was hij lid van de kleine neringen, stedekiezer en tot tweemaal toe schepen van de keure. In 1450 werd hij zelfs aangesteld tot ontvanger van de stad⁴¹. Lieven Sneevoet had een nauwe relatie met de nering der bakkers. Hij was zelfs huismeester van hun godshuis⁴² en in 1447 deken van de gilde⁴³. Het huis van de bakkersnering was gelegen aan de Ravensteinstraat en had een uitgang in de Drabstraat. Het hoger vermeld Laatste Oordeel hing in de vergaderkamer⁴⁴. Reeds vroeger hebben we opgemerkt dat de Gentse schildersschool een eigen iconografisch programma had van de Laatste Oordeel-voorstelling. Kenmerkend voor de Gentse school is dat St.-Michaël tijdens het oordeel de verdoemden naar de hel drijft en niet - zoals op de Brabantse voorstellingen - optreedt als wegenaars van de zielen⁴⁵. Dit iconografisch gegeven treffen we tot het einde van de 16de eeuw aan te Gent⁴⁶. Opvallend is tevens dat de H. Maagd en St.-Jan-Baptist niet tronen in de hemel, maar knielen op de aarde. Deze voorstelling treffen we ook in de Gentse beeldhouwkunst aan⁴⁷.

Tragisch zijn de naakte zielen die het deksel van de kist wegduwen om uit de graven te kruipen⁴⁸. Aan de hand van beschrijvingen van vernielde kunstwerken mogen we aanvaarden dat gelijkaardige iconografische voorstellingen veelvuldig voorkwamen in de Arteveldestad⁴⁹.

In 1444 bracht hij schilderwerk aan in het Gentse Prinsenhof. In 1445 was hij opnieuw werkzaam in deze hertogelijke residentie. Hij voerde er decoratiewerken uit aan de bedakingen van de kleinere torens van het pas opgetrokken gebouw, schilderde heraldische voorstellingen en leverde ontwerpen, o.m. voor de glasramen van de grote glazen toren die vervaardigd werden door Martin Beyaert⁵⁰.

In 1445-1446 kreeg hij de opdracht om de kapel van de schepenen van de keure in het Gentse stadhuis te voorzien van schilderijen. In 1448-1449 werd hij opnieuw vergoed voor het stofferen van de muren met schilderijen in de kapel van gedele van het Gentse stadhuis. Hierbij was tevens een betaling voor-

zien voor het polychromeren van een Kruisbeeld dat hing in dezelfde kapel⁵¹. Gezien de kostprijs ging het hier om een omvangrijk muurschilderwerk. Daarnaast kreeg hij in die periode de opdracht om geschilderde taferelen te vervaardigen in opdracht van de Gentse magistraat en tevens om de balustrade "vanden grooten turre" te Gent te ontwerpen⁵². De schepenen kwamen in het atelier de werkzaamheden inspecteren en gaven aan de leerlingen een fooi⁵³. De Busscher⁵⁴ identificeert deze toren met het Belfort. We hebben echter verder geen identificatie in het document gevonden, die deze vereenzelviging staaft. We merken hierbij op dat het Belfort in die periode vermeld werd als het "be(e)lfroijt". De vermelding de grote toren kan op een ander gebouw betrekking hebben, dat eigendom was van de stad⁵⁵. Op 7 december 1448 leende hij 3 pond groten aan Jan den Hase⁵⁶. De Busscher (o.c.) wil deze lening in verband brengen met de financiering van de toenemende opdrachten voor het kopen van materiaal.

Op 8 januari 1449 stelde Nabur Martins zich samen met Gillis Arents, Jacob Ruebins, Jacob Haesgat, Bertelemeus van der Linden, Willem Dankaert en Joos van de Walle borg voor de opname van de glasschilder Symoen Janszone in het Gentse schildersgild⁵⁷.

Op 1 oktober 1450 deed het kerkbestuur van Lede opnieuw een beroep op Nabur Martins om de wijzer van het uurwerk van de kerk te polychromeren. Twintig jaar lang werd hij verantwoordelijk gesteld voor deze uitvoering⁵⁸.

In 1451-1452 had hij reeds een groot atelier met geschoolde vakmensen. Zij stonden in voor het schilderen van het blazoen van Filips de Goede en het stadswapen voor de Keizerspoort⁵⁹. Verder beschilderde Nabur Martins twee grote schilden met het wapen van Gent.

In 1452 deden de Gentse schepenen opnieuw een beroep op hem om het traliwerk beneden in het stadhuis te beschilderen.

Ter voorbereiding van de oorlog tegen Oudenaarde in april 1452 vervaardigden Nabur Martins, Casin Van Bassevelde en Joos Carre voor de Gentse milities heraldische werken: vijf grote vaandels met voorstellingen van de patroonsheiligen der parochies en de stedewapens met de Maagd en de leeuw, 81 grote vlaggen en 12 kleine voor aan de blaasinstrumenten, drie grote vaandels beschilderd met het stedewapen voor trompetten en 1000 kleine vlagjes om het oorlogsmateriaal te tooien⁶⁰.

In dezelfde periode beschilderde hij tevens een vlag terug met het stadswapen ter verfraaiing van de Spitaalpoort⁶¹.

In 1454 overleed de schilder. Om de schulden en de uitvaart te betalen werden de juwelen van zijn weduwe Clara van den Sande verkocht⁶². Een jaar later overleed zijn vrouw en Jan van den Dyckstoet werd aangesteld als voogd van hun zoon Lieven Martins⁶³. Als meesterskind genoot hij talrijke voordelen⁶⁴.

In 1455 ontvingen de erfgenamen van Nabur Martins van de Gentse schepenen een achterstallige betaling⁶⁵.

Aan deze belangrijke schilder Nabur Martins kunnen we met zekerheid geen enkel werk meer toeschrijven. Door de falsificatie uit de vorige eeuw werd zijn naam geweerd uit de kunstgeschiedenis als onbeduidend. We hopen met deze bijdrage een eerherstel te hebben geleverd van deze voornamige Gentse kunstenaar uit het midden van de 15de eeuw.

NOTEN

1. F. Van Tyghem, Het stadhuis van Gent, Voorgeschiedenis - Bouwgeschiedenis - Veranderingen - Restauraties - Beschrijving - Stijlanalyse, in: Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, Klasse der Schone Kunsten, Brussel 1978, dl. blz. 59.
2. Dhont-De Keyser, Gent, Antwerpen 1947, blz. 267.
3. J. Rivière, *Réflexions sur les Saint Luc peignant la Vierge flamande; de Campin à Heemskerck*, in: Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1987, blz. 59, 64.
4. L. Guicciardini, *Descrittione di Tvtti i Paesi Bassi, altriment detti Germania Inferiore. Con piu carte di Geographia del paese, e col ritratto naturale di piu terre principale*, Antwerpen 1567, blz. 97-98.
5. G. Vasari, *Le Viyte dé piu eccelenti pittori, scultori et architetti di Giuorgio Vasari publicate per cura du una Societa di amatori delle Arti belle*, Florence 1846, dl. I, blz. 163, mogelijks mag men deze kunstenaar vereenzelvigen met Hubes Martin, die meestal geïdentificeerd wordt met Martin Schongauer; cfr. E. Duverger - D. Duverger, *Jean Lemaire de Belges en de Schilderkunst. Een bijdrage*, in: Jaarboek van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, 1967, blz. 65.
6. V. Van Der Haeghen, *Mémoire sur des documents faux relatifs aux ancien peintres, sculpteurs et graveurs flamands*, 1898, blz. 147. Rivière baseert zich talrijke keren op deze falsificatie, cfr. R. van Elslande, *Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw*, in: Scheldeveld, 1992, blz. 145.
7. E. De Busscher, *Recherches sur des peintres gantois des XIVE et XVe siècles, indices primordiaux de l'emploi de la peinture à l'huile à Gand*, Gent 1859, blz. 60.
8. A.J. Wauters, *De Vlaamsche schilders der XVe eeuw*, Gent 1886, blz. 40.
9. Kan. van den Gheyn, *La peinture murale de la Boucherie*, in: *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 7de jg., Gent 1899, blz. 174.
10. R. van Elslande, *De Geboorte van Christus in het Groot-Vleeshuis*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 11de jg., blz. 99-108.
11. R. van Elslande, *Jan van der Asselt, de hofschilder van Lodewijk van Male*, in: *De Leiegouw*, 29ste jg., 1987, nr. 4, blz. 435; R. van Elslande, *De van Eyk's te Gent, Leerlingen en medewerkers (2de deel)*, in: *Ghendtsche Tydinghen*, 14de jg., 1985, blz. 41, noot 170; R. van Elslande, *Het retabel van Philips Clincke en Jan van der Bruggen voor de kerk van Mere (1485)*, in: *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, 31ste jg., 1991, nr. 1, blz. 9, noot 29.
12. V. Vander Haeghen, *Enquête sur les dalles, lames de cuivre et autre monuments funéraires provenant d'ateliers de tombiers gantois XIV-XVIe siècle*, in: *Annales du Congrès*, Gent, 1914, blz. 35.
13. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1400-1401, f. 16; Staten van Goed 1395-1396, f. 8v°; 1389-1390, f. 11.
14. Gent, Stadsarchief, Staten van Goed 1400-1401, f. 95; merkwaardig is deze akte gedateerd 18 juni 1406.

15. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1402-1403, f. 9v°.
16. Kenlic zij allen lieden dat Naburgodonosor Maertins commen es voor scepenen vander kuere in Ghend, kende ende lijde dat hij tachter ende sculdich es Janne Schelloet als deken vander neeringen vanden scilders binnen Ghend ende svorseiden ambachts behouf, de somme van 5 lb. gr. ende eene selverinne scale, weghende een troysch maerc, gheamelgiert metten wapene vanden vors(eide) ambachte vanden scilders, te betaelne de vors(eide) somme ende scale tusschen nu ende sente Jansmisse mids zomers eerstcommende. Liete hijt, dat hij trecken sal in sammans in Chastelet te Ghend, ende daer ute niet scheeden sonder tconsent van 7 scepenen, up de boete van 1 pond pa(r). ende voort zijn borghen over hem ende al Zegher vanden Esche, Roeger de Visch ende Triestam vanden Bossche, Actum 7 septembris 1435; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1435-1436, f. 18.
17. E. Dhanens, Tussen de van Eycks en Hugo van der Goes, in: Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, jg. 45, 1984, nr. 1, blz. 47-48.
18. U. Thieme - F. Becker, Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, Leipzig 1908-1950, dl. IV, blz. 247.
19. Kenlic dat Nabor Martins bekent H. Pietren den Beelde 36 s. gr., vanden coope van eenen rieme met zelve besleggen, te betalene te sente Marien Magdaleenen daghe eerstcommende. Versekert up hem ende up altzine, ende voort zijn boorghen Jacob de Ketelboetere ende Gheraert Alaert, Actum 12 februarij 1440; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1440-1441, f. 67.
20. F. Van Tyghem, o.c., dl. I, blz. 74, dl. II, blz. 71.
21. M. Martens, Enkele middeleeuwse muurschilderingen te Gent, II. Gegevens op basis van documenten, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, n.r. dl. XL, 1986, blz. 72.
22. F. Van Tyghem, o.c., dl. II, blz. 75, 76.
23. Kenlic zij dat Gheeraerd Alaert commen es ende kende ende lijde dat hij heeft ghenomen te maken eenen cappeboirt van fijnen goude, naer den inhoudende van twee brieven, deen uuten andren ghesneden, die daer af zijn, den eenen rustende onder de kercmeesters van Audenaerde ende den andren onder den zelve Gheeraerde ende dit jeghen Gillisse vander Meere ende Janne Dancaert, kercmeesters in desen tyt... Ende waert zo dat ghebren ware an den zelve Gheeraerde of an den vorn(oemde) kercmeesters, so sal de gheene daert ghebrec inne wesen sal verbueren xx s. gr. ...ende over Gheeraerde zijn borghen te wetine vander vorn somme van 2 lb. 2 s. gr. metter 2 gr. veinelen verbueren ende metters drien ponden gr. die vallen zullen te lichtmesse Daudin Danning, Clays de Corte ende Nabuer Martins, Actum 3 novembris a(nno) (14)42; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1442-1443, f. 34.
Kenlic (zij) dat Gheerardt Alaert commen es en kende ende lijde (dat) hij heeft upghedragen ende overghegheven Boudin Daning, Claise de Corte ende Nabur Martins de somme van 6 lb. 4 s.g. die hij Gillis van der Meere ende Jan Dancaert kercmeesters van Audenaerde sculdich (es) ende trechten wesen zullen van zekeren kerkwerckete wetene 3 lb. gr. te lichtmesse ende 3 lb. 2 s. gr. daerbij naer palmen sondach al eerstcommende ende dit in verghelde van sekere somme van pen. die de zelve Gheerard hemlieden tachter es van bestaedeeden van bortachten ende anderssing over den vorn. Boudin, Claise, Nabur elke zonderlinghe de zelfde zoude ontfanen achter volghende als haerlieden proper goed zonder Gheeraerd vors. enich recht an te hebbene. Actum 4 novembris (14)42; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1442-1443, f. 188.
24. Kenlic allen lieden dat Nabor Martijns, schildere commen es voor scepenen vander kuere in Ghent, kende dat hij jeghens Gillis vander Meeren ende Jan Doornaert, als kerckmeesters van sente Wouborghen tAudenaerde, ghenomen ende hemlieden belooft heeft te makene een tafle ten hooghen aultare vander vorseide kercken, van pourtraituren ende schilderien,

als naer voorwaerde ghemaect ende deen der uut den andren ghesneden, dan onder elc van partijen een rustende es, inhouden ende verclaersen, omme de somme van 14 lb. gr., ende dit te leverne ghemaect, onthier ende ste Jansmesse eerstcommende. Versekert up hem ende up al tzine, ende hier af es borghe Jacob Belloc, Actum 28 januarij 1442; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1442-1443, f. 51.

25. Kenlic zij allen lieden dat als van zullken werke als Nabuer Martins ghenomen heeft te makene jeghen de kercmeesters van Audenaerde, daer af dat den tijt overleden es, etc. Soes commen voor scepenen vander kuere de voorseide Nabuer, ende heeft beloofd ende hem verbonden up hem ende up al tzijne dat hij van heden desen daghen in 14sten daghen commen sal tAudenaerde in de kerke te wercke ende tzelve werc vuldoen ende vulmaeken ghetauwelic, alzo hij ghenomen heeft, ende dit zonder uuten zelve wercke te treckene sonder tconsent vande kercmeesters, ende waert zoe dat hij uut den zelve wercke trocke zonder tconsent, so sal hij telken alzo menich waerf als hijt dede, verbueren een pont groten, ende zo sal Gillis vander Meere, als kercmeestre, ghelove hebben, bringhende notificatie van scepenen van Audenaerde, altyds behouden ende van werden blivende den zekere die de vorseide Nabuer tanderen tijden van desen ghegheven heeft. Actum 8 julij 1443; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1443-1444, f. 154.
26. Item, de lijst buten de dueren van sulker verwen als de lijsten vanden altaer tafle staende te Haudenarde, in den coer daer men de hooftmesse vooren doet, ghestoffeert es; R. van Elslande, Het retabel van Philips Clincke en Jan van der Bruggen voor de kerk van Mere (1485), in: Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere, 31ste jg., 1991, nr. 1, blz. 6, noot 3.
27. Kenlic (zij), etc., dat Nabor Martins, in den name van joncf(v)r(ouwe) Lisbetten vander Santen zijnen wetteliken wive, commen es voor scepenen vander kuere in Ghend, kende ende lyde dat hem her Jan vander Santen pbre, als vader ende voocht gheweest ende ghestelt buuten deser stede vander vors. joncfvrouwe, mids dat de moeder ghediende verstierf, goede rekeninghe ende vul bewijs ghedaen (hadde) van hare goede, niet uute ghesondert, ende kent voort de selve joncfvrouwe zijn wijf in hare voogd die wel gheregeert wesende, hem daer af quitsceldende, etc... Actum 30 decenbris 1443. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1443-1444, f. 82.
28. Jacop de Ketelboetere bekent Jacq. Bolloc, als deken vanden scilders, ende ter neeringhe behouf, 6 lb. gr. ende 1 scale van 1 troijsscher marc, gheamelgiert, etc., ghelijc den andren, te betaelne de gheele somme talfougste ende de scale. Versekert up hem ende up tzine, ende zijn borghe over hem ende elc over al Jan de Ketelboetere svors Jacq. broeder ende Nabuer Martins, Actum 28 januarij 1443; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1443-1444, f. 94 v°.
29. Kenlic (zij) ende dat Nabur Martins, commen es ende kende dat hij als bestaet borghe voor Pieter de Keuser ontfaen heeft van joncfrauwe Lysbetten Sereyveren ende Colaerde van Bossuut als hojr van wijlen joncfrauwen Mergriete Scrijvere, Gillis Brandine wettelic wijf was, mede borghe metten voorseide Nabor...; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1443-1444; f. 21v°.
30. Kenlic (zij) ende dat Nabur Martins commen es etc. ende bekende tachter ende sculdich zynde Gheertruide SVos de somme van 2 lb. gr. goed scult van dienste die zij den zelve Nabur ghedaen heeft te betaelne te paesschen eerstcommende. Versekert ende Actum 17 juni a(nno) (14)44; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1443-1444, f. 143.
31. Kenlic zij allen lieden dat Nabur Martins, scildere commen es voor scepenen vander kuere in Ghendt, kende ende lijde dat hij wel ende dueghdelic met zekeren voorwaarden ghenomen heeft te stofferne jeghen Ghuije de Schautheete ende den kercmeesters vander kerken van Lede, een tafle dienende ten autaeren, van zulken fautchoene als de tafele es staende te sente Pieters in de kerke voor onser Vrouwen, met 4 inghelen, zulk alsoe toebehoren zullen, al ghewrocht van fijnen gaude, ende de portraituren die de selve Nabuer werken buuten an den tafelen voors. zal wesen van zulken wercke als de voorn. Ghuije ghelieven zal, ende

de snede binnen van zulker por-traituren alzoet behoort, ende ditte omme de somme van 20 lb. gr. Voort es besprec ende voorwaerde, waert bij alzo dat de voors(eide) Ghuije ende de voorn(oemde) kermeesters bevonden dat de voors(eide) tafle niet wel wrocht en ware, alzo voors(eide) es, ende datter min onverdient ware dan de voors(eide) somme van 20 lb. gr., dat zoude de voors(eide) Nabur den voors(eide) personen uprechten ende goet doen, ten zeggene ende goetdunkene van gheswoorne werclieden van der selver neeringhen, ende bij alzo datter ooc meer an verdient ware ende dat bevonden bij den selven weerclieden, dat samen den zelven Nabuer uprechten ende goet doen ten zeggene vanden voors(eide) Ghuije, ende dese voors(eide) voorwaerde ende tafele heeft de voors(eide) Nabuer beloofd te vulcommene ende al vul-wrocht te hebbene onthier ende Paesschen eerstcommende (= 12 april 1445) up de paine ende verbuerte van 6 lb. gr. te gane updat zij verbuert worden also men useert binnen Ghent, ende voort up de verbuerte van zijnen neeringhen, alzo datte costume es, ende dat meer es de voorn(oemde) Nabuer heeft voort beloofd ende hem verbonden de voors(eide) Ghuije ende de kermeesters voorn(oemd) noch beteren zeker te doene, updat hemlieden ghelieft, Actum 4 julij 1444; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1444-1445, f. 158.

32. N. De Pauw, Les premiers peintres et sculpteurs gantois, in: Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand, 7de jg., nr. 5, 1939, blz. 23; Dhont-De Keyser, o.c., blz. 267; V. Vander Haeghen, Martins Nabur, in: Biographie nationale, vol. 14, 1894-1895, blz. 913.
33. M.J. Friedländer, "The Death of the Virgin by Petrus Christus", in: The Burlington Magazine, 88ste jg., 1946, blz. 159.
34. M.W. Ainsworth - M.P.J. Martens, Petrus Christus, New-York 1994, blz. 146-148.
35. R. Massey Tovell, Flemish artists of the valois courts, Toronto 1950, blz. 32, ill. 19.
36. F. Winkler, Das werk des Hugo van der Goes, Berlijn 1964, blz. 181-186.
37. Zeer bekend zijn de voorstelling van Albrecht Bouts, o.m. in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel.
38. Zoals de Flémalleske voorstelling "De staande Madonna met engelen in de apsis" in de Metropolitan Museum te New-York; cfr. E. Larsen, Les Primitifs Flamands au Musée Métropolitain de New-York, Utrecht-Antwerpen 1960, blz. 112, ill. VII.
39. Zoals Jan Provoosts Madonna met kind in de verzameling Arthur Lehman te New-York; cfr. F. Winkler, Das werk der Hugo van der Goes, Berlijn 1964, ill. CXXXII.
40. Kenlic zij alleen lieden dat Nabur Martins commen es voor scepenen vander kuere in Ghent, ende kende ghenomen ende beloofd heeft te leverne Livine Sneevoet een tavereel ghemaect up de divisie vanden Jugemente, noch so goed van weercke ende pourtraituren dan tavereel es vanden Jugemente hanghende inde backershuus, in de camere, ende dit vulmaect met alsulcken weercke als daer toe dienen sal, onthier ende sente Martinsmesse eertcommende, up de verbuerte, daer hij in ghebreke ware ten selven daghe te leverne, de somme van 20 s. gr., te gane naer de wet vander poort, ende dit voor de somme van 24 s. gr., daer up de voors(eide) Nabur kende ontfaen hebbende de somme van 8 s. gr., ende tsurplus te betaelne ten daghe vander leveringhe. Actum 10 augustus 1444; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1444-1445, f. 182.
41. M. Boone, Geld en macht, De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453), in: Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 15de jg., 1990, blz. 253.
42. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1478-1479, f. 183v°.
43. De Busscher, o.c., blz. 77.
44. F. De Potter, Gent van den oudsten tijd tot heden, Geschiedkundige beschrijving der stad, dl. 7, Gent, zd., blz. 324.
45. Voor uitvoerige besprekingen van de Gentse Laatste Oordeelthematiek verwijzen we naar R. van Elslande, Het Laatste Oordeel van de Meester van Diest, met name Lieven van der

- Clite (en Augustijn de Brune), in: Meer Schoonheid, 1986, blz. 98-108; 1987, blz. 1-12, 33-44, 82-84.
46. We verwijzen hier naar het Laatste Oordeel van Raphaël van Coxie in het Museum voor Schone Kunsten te Gent; cfr. R. van Elslande, Een Verrijzenis van Raphaël Van Coxie, in: Dronghine, jb. 1990, blz. 123-124, 127.
  47. R. van Elslande, De vijftiende-eeuwse Gentse kunst in de Vier Ambachten, in: Over den Vier Ambachten, Kloosterzande 1993, blz. 1020-1024.
  48. Dit element treffen we ook aan in de miniatuurkunst, o.a. in het Laatste Oordeel geschilderd door Lieven van Lathem in het Getijdenboek voor Maria van Bourgondië, cfr. R. van Elslande, Lieven van Lathem, een onbekende belangrijke kunstenaar uit de 15de eeuw, in: Scheldeveld, jb. 1992, blz. 127-169.
  49. We denken hier aan het tijdens de beeldenstorm vernielde altaar van de Kindsheid Jezus in de Gentse St.-Michielskerk; cfr. R. van Elslande, V. De Van Eyck's te Gent: leerlingen en medewerkers (1e deel) in: Ghendtsche Tydinghen, 13de jg., 1984, nr. 6, blz. 326.
  50. R. van Elslande, Hertog Filips de Goede liet het Gentse Prinsenhof rijkelijk opsmukken (deel I voor "De slag van Gavere 1453), in: Ghendtsche Tydinghen, 1996.
  51. M. Martens, Enkele middeleeuwse muurschilderingen te Gent, II. Gegevens op basis van documenten, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, dl. XL, 1986, blz. 60.
  52. Item, ghegheven Nabueren Martins, vander schilderien vander tafelen vanden stekenschen werken ende der traelgen, metten bewerpe die hij ghemaect heeft aenclevende den weerce vanden grooten turre XXXIJ sc. gr.; Dhont-De Keyser, o.c., blz. 266-277.
  53. Ghegheven ten huuse van Nabuer Martins scildere, ende te Stevins Minne, der stede smet, den kinderen in hoofscheeden, ten beveelne van scepenen, 16 gr.; Etienne Minne vervaardigde naar ontwerp van Nabor Martins de afsluitingen voor het Belfort te Gent; De Busscher o.c., blz. 75.
  54. E. De Busscher, Peintre mural à l'huile du XVe siècle à Gand, in: Messager des Sciences Historiques, Gent 1859, blz. 163.
  55. We denken hier aan de stadsversterkingen, o.m. aan de Rode Toren.
  56. Kenlic zij, etc., dat Nabor Martins commen es, etc., ende bekende Janne den Hase iij lib. gr. van gheleenden ghelde, te betaelne binnen een jaer eerstcommende. Versekert up hem ende up al tzine. Actum 7 decembris 1448; Gent, Stadsarchief, Nota's kunstenaars 34.
  57. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1448-1449, f. 89v°.
  58. Kenlic zij allen lieden dat alse van eene wijsere die Nabor Martins ghestoffeert, ghemaect ende ghelevert heeft der kerken van Lede, staende anden torre te Lede, so eijst dat de vorseide Nabuer commen es voer scepenen vander kuere ende heeft beloofd over hem ende zijn naercommers tvorseide weerc te houden staende ende warandere den termin van xx jaren lanc duerende, al wel ende deughdelic ghedaen zijnde. Ende bevonde men dat tselve weerc binnen den vornoemden termine failgierde bij faute van svorseide Nabuers handghedaede ende werke, dat hij dat der vorseide kerken van Lede uprechte ende goed doen zal ten ordonnancien van goede lieden daeran gheveerdende. Versekert up hem ende (up) al tsine. Actum primâ die octobris (MCCCC) L; Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1450-1451, f. 24.
  59. Item, Nabor Martins ende zijnen ghesellen, van ons gheduchts heeren terminere te makene ende schildene up de selve poorte ende der stede wapene, ij lb., x s. gr. Item, Nabor Martins van ij groote blasoenen te schildene metter stede wapene, vanden sticke vj s. gr., comt vij s. gr.; Gent, Stadsarchief, Stadsrekeningen 1451-1452, f. 236.
  60. R. van Elslande, De van Eyck's te Gent: Leerlingen en medewerkers, in: Ghendtsche Tydinghen, 14de jg., 1985, blz. 42, noot 176.
  61. Item, Nabor Martins, van eenen vaenkine te schildene metter stede wapene, staende up de spitaal poorte tsente Baafs, viij gr., De Busscher, o.c., blz. 66.

62. (Staat van goed) toebehoorende Liefkine Martins, fs. Naburs, natuerlike zone dien hij hadde bij Clara van den Sande, de vors. weese verstorven van zinen moederlike vooch was, daer hij gheel haer af bedach welc goed Jan van de Dyestat, als vooght up bringht voor de scepene van gedele, gelijc dat hyt ten vors. sterfhuuse bevonden heeft, ten meesten proufite der... ghereeden ghelde, commende van den ghereeden goede juwelen in haven ende catergen ten vors. sterhuuse bevonden, die de voogd vercocht ende ghepennicht heeft ten meesten profite daermede van de sculden van baten die men der weezen moeder haren overledene sculdich ende tachter bleeft, die dezelve voogd ghepennicht ende ontfaen heeft, ende datte vrij boven den costen ende lasten van de sepletureres huutvaert van de weezen moeder vors. ende voorthadden sulcken sculdich als men der weese ter causen van der zelve anderssing heeschende was, die hij den vors. vooght betaelt ende upgheleyt sijn, de somme van 11 lb. gr. daerof dat wettelic versekert heeft Gheerolf van Coudenhove 4 lb. gr. en Jan de Wilde 2 lb. gr. ende tsurplus draghende 5 lb. gr. haut al noch an her Janne Mortier, priester dat hem de vooght sal doen versekeren of overlegghen so hij eerst sal cunnen ende moghen... Actum ultima januari anno 1455 (n.s. 1456); Gent, Stadsarchief, Staten van Goed, 1455-1457, f. 158 v°.
63. Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1455-1456, f. 162; Staten van Goed 1455-1457, f. 496v°, 511v°.
64. Gent, Stadsarchief, Hs. V. Vander Haeghen, Documents Artistiques, XVe siècle, dl. 1, f. 173-173v°.
65. F. Van Tyghem, o.c., dl. II, blz. 86, 89.

Rudy VAN ELSLANDE
Docent Antiquairsopleiding IMOV-Gent,
CMO-St.-Niklaas, Brucemo-Brussel,
Cemov-Aalst & Cemov-Oudenaarde
